

УДК 321.4

Тимошенко К. О., ад'юнкт кафедри
адміністративної діяльності НАВС

Удосконалення адміністративно-правового регулювання права громадян на засоби самооборони

Проаналізовано вітчизняне адміністративне законодавство, наукові та суспільні устої в контексті визначення особливостей реалізації права громадян на спеціальні засоби самооборони. Запропоновано напрями вдосконалення інституту реалізації права громадян на спеціальні засоби самооборони.

Ключові слова: права громадян, самозахист, самооборона, спеціальні засоби самооборони.

Проанализированы отечественное административное законодательство, научные и общественные устои в контексте определения особенностей реализации права граждан на специальные средства самообороны. Предложены направления совершенствования института реализации права граждан на специальные средства самообороны.

Ключевые слова: права граждан, самозащита, самооборона, специальные средства самообороны.

Analysis of domestic administrative law, science, and social principles in the context of determining the character is tics of the right of citizens to special self-defense. Directions improvement institute ensuring the right to special self-defense.

Keywords: civil rights self-defense, self-defense, special self-defense.

Актуальність теми. Процес реалізації права громадян на захист життя та здоров'я від протиправних посягань за допомогою засобів самооборони — це проблема, яка існує в суспільстві з давніх часів як на міжнародному рівні, так і в нашій державі. Саме тому проблеми реалізації національного права та застосування його норм перебуває на чільному місці і є предметом значної уваги вчених, а також юридичної науки і практики.

Метою даної статті є аналіз адміністративного законодавства у контексті визначення основних напрямів вдосконалення інституту реалізації права громадян на спеціальні засоби самооборони.

Виклад основного матеріалу. Процес адміністративно-правового регулювання реалізації прав громадян на володіння засобами самооборони нерозривно пов'язаний із сучасними соціальними процесами, які стрімко розвиваються у процесі розвитку та становлення Української держави в європейському просторі.

Такі процеси залежать від соціальних і політичних явищ які відбуваються, розвиваються та вдосконалюються у зв'язку з впливом на них, як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. Процес удосконалення адміністративно-правового регулювання права громадян на засоби самооборони залежить від якості діяльності та взаємодії України з міжнародною спільнотою та органами уповноваженим у цій сфері.

Важливим нині залишається питання відповідності національних права громадян на володіння, використання й застосування засобів самооборони міжнародним стандартам.

У свою чергу, якість й ефективність національного адміністративно-правового регулювання є підґрунтям належного та надійного функціонування системи засобів забезпечення і реалізації права громадян на володіння, використання й застосування засобів самооборони з метою самозахисту та самооборони від протиправних посягань на власне життя, здоров'я, свободи, законні інтереси чи для захисту осіб, яким загрожує небезпека.

Правовою основою реалізації конституційних прав громадян на самозахист, самооборону та їх адміністративно-правове забезпечення, є система взаємопов'язаних, взаємозумовлених юридичних стандартів і засобів, спрямованих на врегулювання суспільних відносин, які виникають у зв'язку з реалізацією прав громадян на захист власного життя та здоров'я, а також осіб, які потребують захисту, від протиправних посягань.

Адміністративно-правове забезпечення інституту права на засоби самооборони передбачає сукупність взаємозумовлених, взаємопогоджених, юридично визначених і закріплених норм та стандартів, спрямованих на врегулювання суспільних відносин, які виникають у процесі забезпечення та реалізації права на засоби самооборони, тобто права громадян на придбання, зберігання, носіння, перевезення, використання, застосування спеціально визначених законом засобів самооборони.

Узаконення природного права громадян на самозахист за допомогою використання засобів самооборони – це дівий стимул для загального оздоровлення суспільства. Окремі дослідження присвячені питанням легалізації короткоствольної зброї – це не самоціль, а ідея-локомотив для поліпшення життя. Визнання за особистістю права на використання зброї в індивідуальних цілях від загрозливої небезпеки є невід'ємним елементом правового регулювання будь-якої цивілізованої держави. Використання зброї в індивідуальних цілях призначене для особистого використання із метою захисту свого життя, здоров'я, власності та життя, здоров'я інших громадян від протиправних посягань [3, с. 22].

Забезпечення та реалізація прав громадян на засоби самооборони – це наукова проблема, яка є предметом як наукового пошуку, так і практичного застосування в законотворчому процесі.

Тема законодавчого врегулювання сфери обігу вогнепальної зброї тривалий час є резонансною та обговорюваною в українському інформаційному просторі. Разом з тим жоден із законопроектів про зброю, який пропонувався увазі суспільства за період з 1995 р. по вересень 2013 р., так і не набув офіційного статусу. Отже, проблема залишається невирішеною, тому презентація проекту громадського обговорення законопроекту про зброю з ініціативи Асоціації власників зброї, Всеукраїнської федерації прикладних стрілецьких видів спорту, Федерації професіоналів безпеки і ще десятка громадських організацій спрямована на вирішення актуальної проблеми [2, с. 8]. Саме так нині реагує українське суспільство щодо процесу розвитку законодавства про зброю.

Процес удосконалення адміністративно-правового регулювання прав громадян на засоби самооборони включає в себе й розвиток законодавства про засоби самооборони, адже зброя являється лише одним із видів засобу самооборони. Разом з тим, процес розвитку й прийняття законопроектів про зброю вирішить ряд питань які піднімаються в суспільстві щодо вдосконалення інституту самооборони.

С. Гончарук, розглядаючи механізм адміністративно-правового регулювання, розуміє під ним систему адміністративно-правових засобів (елементів), за допомогою яких здійснюється правове регулювання (упорядкування) суспільних відносин у сфері державного управління. До структури механізму адміністративно-правового регулювання він відносить: адміністративно-правові норми: акти тлумачення та акти реалізації адміністративно-правових норм; адміністративно-правові відносини [1].

Цінність нормативних актів полягає в розробленні радикальних заходів і засобів для ефективного виконання основних положень, норм і досягнення цілей. Від конструктивної реалізації норм залежить перспективний розвиток системи правового

регулювання обігу зброї в Україні. Успішна реалізація норм права гарантує виконання державних, галузевих, регіональних і локальних програм. При розробленні правових норм необхідно передбачати механізм їх реалізації, визначити конкретні заходи і засоби щодо забезпечення виконання змісту норм [3, с. 185].

Право як найважливіший регулятор суспільних відносин, що виникають у зв'язку з реалізацією права громадян на зброю, виконує своє соціальне призначення лише у тому разі, якщо воно належним чином реалізується, втілюється у поведінці суб'єктів правовідносин. Поведінка ж людей є складним творенням. Оцінити її можна лише у взаємозв'язку людини з навколишнім світом, із державою і суспільством, в якому вона живе. Поведінка людини завжди пов'язана з її ціннісними установками, визначається як правосвідомістю, так і правовими нормами, іншими соціальними нормами та інститутами. Отже, засобами забезпечення правового порядку щодо обігу зброї у державі є правосвідомість громадян і примус. Крайньою і найбільш жорсткою формою примусу є насильство. За визначенням, яке подається у філософському енциклопедичному словнику, насильство – це «застосування сили або загроза її застосування. У найширшому смислово контексті сила – це вияв свавілля та його здійснення відповідно до намірів певного суб'єкта» [3, с. 186].

Як зазначають сучасні вчені-адміністративісти, якість та дієвість реалізації сучасної системи вдосконалення адміністративно-правового регулювання правовідносин, що виникають у зв'язку з реалізацією права громадян на засоби самооборони, забезпечуються системою якісних правових актів.

Дослідження світового досвіду законотворчої діяльності обігу засобів самооборони (законодавства про зброю) розвинених країн світу дає можливість стверджувати, що якісне законодавче забезпечення реалізації права громадян на самооборону є однією з умов існування законності й правопорядку у державі.

Таким чином, процес вдосконалення адміністративно-правового регулювання прав громадян на засоби самооборони не може враховувати відношення громадськості щодо обговорення законопроекту про зброю.

Ініціатори таких обговорень переконані, що процес громадських обговоренні законопроектів позитивно вплине на зростання рівня правосвідомості громадян, сприятиме усвідомленню ними того факту, що надання будь-якого права означає визнання особистої відповідальності за наслідки його порушення. На думку ініціаторів громадського обговорення, Україна наразі є єдиною європейською країною, де питання придбання, володіння, зберігання та застосування, а також контролю у сфері обігу вогнепальної зброї є законодавчо неврегульованими. Недосконалість існуючого нормативного врегулювання призводить до численних порушень у сфері обігу вогнепальної зброї та зростання кількості злочинів з її застосуванням. Водночас у багатьох країнах світу відповідні закони сприяють наведенню реального порядку в суспільстві та зниженню рівня злочинності. Зокрема, у Швейцарії (7,5 млн населення – на руках 4,5 млн одиниць зброї), у колишніх республіках СРСР (Грузія, Молдова, Прибалтика) [2, с. 9].

Українська асоціація власників зброї розмістила на своєму сайті громадський проект закону про зброю, з яким усі бажаючі можуть ознайомитись і висловити свої пропозиції та зауваження до нього. За результатами громадських обговорень, окремі пропозиції були надіслані керівникам парламентських фракцій Верховної Ради. Така пропозиція підтримана й Всеукраїнською федерацією прикладних стрілецьких видів спорту, а також Українською федерацією професіоналів.

Для того, щоб громадяни могли рятувати себе за допомогою зброї, мало надати їм таке право, треба надати час, щоб вони адаптувались до цього права, зрозуміли відповідальність, яку воно накладає. І цілком слушно, що для цього треба ввести обов'язкові курси для вивчення нормативної бази з питань самооборони із застосуванням зброї та можливої відповідальності за незаконне його застосування; створити умови для практичного навчання стрільбі; створити таку дозвільну систему, яка б мінімізувала ризик потрапляння зброї в кримінальне середовище або в руки осіб, які за медичними показниками не можуть адекватно нею розпоряджатися [2, с. 11].

Країна, де право громадян на захист свого життя закріплено в конституції, і в середньому зі 100 чоловік 88 мають у своєму розпорядженні стрілецьку зброю, сьогодні активно йде шляхом посилення контролю в галузі вільного продажу вогнепальної зброї. За статистикою, у США на кожні 100 тис. населення припадає три вбивства на рік із застосуванням вогнепальної зброї. Це – у чотири рази більше, ніж у Швейцарії, у 20 – ніж в Австралії та Великобританії. Опитування, проведене соціологічним інститутом Gallup, показує, що, на думку 68 % респондентів, збройне насильство в США в порівнянні з минулим роком зросло [2, с. 12].

В Україні, громадяни захищають своє життя та здоров'я засобами самооборони, перелік яких визначено законодавством. Щодо порядку застосування спеціальних засобів самооборони, то дані засоби застосовуються:

- для захисту від злочинних посягань на їх життя і здоров'я, житло та майно чи життя і здоров'я, житло та майно інших громадян;
- для захисту від нападу на приміщення організації, установи, де вони працюють;
- для затримання особи, яка скоїла злочин і намагається втекти або вчинити опір, з наступною передачею її працівникам органів внутрішніх справ.

Дослідивши нормативно-правові акти які передбачають обіг засобів самооборони, можемо навести їх класифікацію:

- спеціальні засобів самооборони, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної (газові пістолети і револьвери та патронів до них, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії; аерозольні балони, що містять у своєму складі отруйні речовини дратівної дії);

- пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертальної дії, належать такі пістолети і револьвери вітчизняного виробництва, які виготовлені у встановленому законом порядку, конструктивно призначені тільки для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертальної дії, і технічно непридатні для стрільби бойовими патронами (пістолети та револьвери, призначені для відстрілу патронів, споряджених гумовими кулями);

- електрошокові пристрої;
- пістолети і револьвери під патрон “Флобера” калібром понад 4 мм;
- нагородна зброя;
- вогнепальну мисливську зброю;
- пневматичну зброю.

Перераховані засоби самооборони за своїми властивостями призначені для використання з метою самозахисту, захисту інших громадян і майна від злочинних та протиправних посягань шляхом ураження з метою обмеження дій правопорушника або подачі звукового чи світлового сигналу та не мають іншого призначення.

Спостерігається, що засади обігу перерахованих засобів самооборони визначені Постановою ВРУ «Про право власності на окремі види майна» від 1992 року № 2471-XII, [4] яка визначає перелік майна, яке не може знаходитись у власності громадян та відповідно визначає, що у власності громадян можуть знаходитися газові пістолети, револьвери і набої до них, заряджені речовинами сльозоточивої та дратівної дії. Також, необхідно зауважити те, що вказана постанова визначає порядок набуття права власності на вказане майно: на газові пістолети, револьвери і патрони до них, заряджені речовинами сльозоточивої та дратівної дії, - придбаного ними з відповідного дозволу, який надається органами внутрішніх справ за місцем проживання особам, які досягли 18-річного віку.

Досліджуючи засоби самооборони Чуріков Д.С. зазначає, що у вказаній постанові не зазначено нічого про обіг аерозольних балончиків, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівливої дії, хоча вони підлягають обліку і за їх обігом теж здійснюється контроль. акцентується увага на те, що у вказаній постанові не використовується поняття «спеціальні засоби самооборони», а надається конкретний перелік майна, а в КУпАП використовується термін «спеціальні засоби самооборони», що свідчить про неузгодженість законодавства у сфері обігу спеціальних засобів самооборони. Аналізуючи норми цивільного права, а саме ст. 178 ЦКУ, де зазначено, що види об'єкти цивільних прав, які можуть належати лише певним учасникам обороту або перебування яких у цивільному обороті допускається за спеціальним дозволом (об'єкти, обмежені в обороті), встановлюється законом, спостерігається, що в законодавчих актах не визначено обмежень, щодо обігу спеціальних засобів самооборони [11].

Обіг засобів самооборони в Україні визначається наступними актами: Розпорядження Президента України «Про спеціальні засоби самооборони, заряджені речовинами сльозоточивої та дратівливої дії» від 19 лютого 1993 року № 14/93-рп, Постанова КМУ «Про затвердження Положення про дозвільну систему» від 12 жовтня 1992 року № 576, Постанова КМУ «Про порядок продажу, придбання, реєстрації, обліку і застосування спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії» від 7 вересня 1993 року № 706, Наказ МВС України «Про заходи щодо виконання постанови Кабінету Міністрів України від 7 вересня 1993 р. № 706 «Про затвердження Положення про порядок продажу, придбання, реєстрації, обліку і застосування спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії» від 18 жовтня 1993 року № 642, Наказ МВС України «Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів» від 21 серпня 1998 року № 622, Наказ МВС України та Державного митного комітету України «Про затвердження Порядку ввозу із-за кордону та вивозу із України спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії» від 19 жовтня 1993 року № 650/272 тощо.

Такі акти визначають порядок та умові обігу засобів самооборони, однак у них відсутні умови та правила користування такими засобами.

Отже, в Україні відсутній нормативно-правовий акт, який в повній мірі вирішує питання такого правового інституту, як обіг засобів самооборони, чітко регулює

діяльність спеціально уповноважених суб'єктів публічного адміністрування дозвільної системи у сфері обігу спеціальних засобів самооборони.

Удосконалення адміністративно-правового регулювання прав громадян на засоби самооборони нині потребує проведення низки досліджень, зокрема міжнародної практики та впровадження її в національне законодавство. На нашу думку, варто також враховувати досвід розвинутих країн, де удосконалення законодавства здійснюється шляхом уніфікації нормативно-правових актів, які формують правовий інституту обігу засобів самооборони — розроблення та прийняття закону «Про спеціальні засоби самооборони».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Административное право Украины : — учебник для студентов высш. учеб. заведений юрид. спец. / [Ю. П. Битяк, В. В. Богуцкий, В.Н. Гарашук и др.]; под ред. проф. Ю. П. Битяка. [2-е изд., перераб. и доп.]. — Харьков: Право, 2003. — 576 с.
2. Аксьонова Н., Вітушко Н., Чи потрібен українському суспільству закон про зброю? // Громадська думка про право творення / Інформаційно-аналітичний бюлетень на базі оперативних матеріалів / № 17 (53) жовтень 2013 КІІВ 2013. 62 с.
3. Параниця С. П. Адміністративно-правові засади обігу зброї та пристроїв для відстрілу патронів, споряджених гумовими снарядами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Параниця Сергій Павлович. — Ірпінь, 2009. — 231 с.
4. Про право власності на окремі види майна [Електронний ресурс] : постан. Верховної Ради України від 17 черв. 1992 р. № 2471-12. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>.
5. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та зазначених патронів, а також боеприпасів до зброї та вибухових матеріалів : Наказ МВС України від 21 серпня 1998 року № 622. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>
6. Про затвердження Положення про дозвільну систему : Постанова КМУ від 12 жовтня 1992 року № 576. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>.
7. Про затвердження Порядку ввозу із-за кордону та вивозу із України спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії : Наказ МВС України та Державного митного комітету України від 19 жовтня 1993 року № 650/272. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>.
8. Про заходи щодо виконання постанови Кабінету Міністрів України від 7 вересня 1993 р. № 706 «Про затвердження Положення про порядок продажу, придбання, реєстрації, обліку і застосування спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії : Наказ МВС України «» від 18 жовтня 1993 року № 642. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>.
9. Про порядок продажу, придбання, реєстрації, обліку і застосування спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії : Постанова КМУ від 7 вересня 1993 року № 706.
10. Про спеціальні засоби самооборони, заряджені речовинами сльозоточивої та дратівливої дії : Розпорядження Президента України «» від 19 лютого 1993 року № 14/93-рп. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>.
11. Чуриков Д.С. Правова основа діяльності міліції у сфері обігу спеціальних засобів самооборони в Україні: особливості та шляхи вдосконалення. // Український юридичний портал. Режи доступу // <http://radnuk.info/statti/544-protses/14540-2011-01-18-04-01-40.html>